

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع: راه‌های مهار شیطان از دیدگاه قرآن و حدیث

*سیده ریحانه مهدیان

چکیده:

شیطان بزرگ‌ترین مانع برای دین‌داری و زیان‌بارترین و آتش‌افروزترین فرد برای دنیای افراد است و دشمن سرسخت انسان هاست و برای درهم شکستن آدمیان کمر همت بسته است؛ لذا خداوند متعال راه‌هایی انسان را در قرآن کریم از این دشمن قسم خورده بیان فرموده و بندگان خوب و خالص خود را الگو و راهنمای بشر قرار داده است. شیطان با سه نیروی خود که شامل جن، انس و نفس اماره انسان است با وسوسه کردن به دنبال نفوذ در آدمی است. برخی از راه‌های نفوذ شیطان تکبری است که در انسان وجود دارد و همچنین وعده دادن و دلخوش کردن انسان به آرزوهای دور و دراز، تزئین کردن گناهان، استفاده از حرص و حسد درون آدمی، گفتار ناپسند، خشم و غضب افراطی، غفلت و فراموشی یاد خدا و ایجاد یأس و ناامیدی است و از دیدگاه قرآن و حدیث راه‌هایی برای مهار و مبارزه با شیطان بیان شده که از جمله آن‌ها می‌توان به نماز، تقوا، تواضع، فروبردن خشم، استعاذه، ایمان و توکل، اذکار خاصی مانند صلوات، ذکر لاحول و لا قوه الا بالله، بسم الله الرحمن الرحيم و سوره حمد و توحید اشاره کرد. لذا این نوشتار به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی هدف شیطان از دشمنی با انسان و در ادامه راه‌های نفوذ و شیوه مقابله با آن از منظر آیات و روایات پرداخته است.

کلید واژه‌ها: انسان، شیطان، قرآن، نفوذ

*طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه حضرت رقیه (سلام الله علیها) برازجان

مقدمه:

انسان موجودی مختار است و برای دستیابی به سعادت و رستگاری و کمال خود در دنیا و آخرت همواره در معرض اعمال اراده و انتخاب و تصمیم‌گیری است و او در راه زندگی خویش و در گزینش کارها و نیازهای خود در لحظه عمر خویش مواجه با وسوسه‌های شیطان جن است، هرگاه آدمی بتواند با اراده قوی مملو از ایمان این خواسته‌ها و امیال را که توسط شیطان به دایره ذهن او هجوم می‌آورند قبل از اینکه منجر به عمل شوند تزکیه و تصفیه نماید و از بین آنها، آن را که مطابق عقل و شرع است انجام دهد و آن‌ها که موافق عقل و شرع نیست خودداری کند به صراط مستقیم که رستگاری و سعادت ابدی است راه یابد انسان همواره در گزینش و انتخاب خود دو راه بیشتر ندارد یکی راه شیطان و گمراهی و دیگری راه کمال و صراط مستقیم است، و تمام تلاش شیطان آن است که بر سر راه مستقیم بنشیند و به عنوان یک راهزن ماهر نگذارد کسی این صراط را طی کند.

از ابتدای آفرینش انسان، شیطان همواره در تلاش است تا انسان را با شیوه‌های گوناگون از مسیر خداوند متعال بازدارد و به بیراهه‌ی گمراهی سوق دهد. اما خداوند متعال با آگاهی دادن نسبت به دشمنی آشکار شیطان، انواع فریب‌های او را در قرآن بیان فرموده است. دانستن این شیوه‌ها و راهکارهای اغوای شیطان، کمک شایانی به چگونگی عملکرد انسان در مقابل شیطان نموده و عاملی بازدارنده در برابر انحرافات مختلف در طول حیات انسانی می‌باشد. وسوسه‌های شیطانی و ترغیب انسان به انجام گناه از مهمترین اهداف شیطان است که با شیوه‌ها و ترفندهای مختلف می‌تواند بر انسان تسلط پیدا کرده و او را از راه حق منحرف نموده و به سوی وادی ضلالت سوق می‌دهد.

از آنجا که شیطان دشمن قسم خورده و بزرگترین مانع برای دینداری انسان است و برای زمین خوردن او از هر راهی بهره می‌جوید؛ لذا ضرورت این مقاله آن است که این دشمن سرسخت را بیشتر شناسایی نموده، شناخت و علت خلقت و گمراهی و رانده شدنش از بهشت را جستجو کرده و نیز نقش او را در گمراهی انسان‌ها از منظر آیات و روایات پیدا کنیم تا راهگشایی برای همه مخصوصاً نسل جوان باشد. انسان‌ها باید بدانند که حسادت، شیطان را به دشمنی و تعصب، واداشت و آتش کینه را در دلش شعله ور کرد؛ پس باید تواضع و فروتنی را سنگر میان خود و شیطان و لشکریانش قرار دهند تا بتوانند بر شیطان پیروز شوند؛ زیرا که شیطان از هر گروهی لشکریان و یارانی سواره و پیاده دارد و لذا توانایی لازم جهت چیره شدن بر اذهان مختلف را دارا است و قدرت ایجاد انحرافات گوناگون را در مسیر زندگی آنان در اختیار دارد.

شیطان به صورت مفرد در هفتاد مورد و به صورت جمع در هیجده مورد در «قرآن کریم» به کار رفته است و امیرالمومنین علی(ع) در نهج البلاغه بویژه در خطبه «قاصعه» ضمن گزارش حالات روحی مستکبران و اغواگری‌های ابلیس، سوابق و شرارت‌های آنها را نسبتاً گسترده بیان می‌کند و نیز در کتب تفسیر مانند تفسیرالمیزان، تفسیر نمونه و نیز کتاب‌های اخلاقی همچون شرح حدیث جنود عقل و جهل امام خمینی(ره) و اصول کافی ثقه الاسلام کلینی و... مطالب گوناگونی درباره شیطان و ابلیس جلب نظر می‌کند.

بنابراین این پژوهش پنج محور را بررسی می‌کند:

الف) مفهوم شناسی

ب) وجود شیطان

ج) هدف شیطان

د) راه‌های نفوذ شیطان

ه) راه‌های مقابله با شیطان

الف) مفهوم شناسی

۱- شیطان در لغت:

شیطان از ماده «شطن» است. شطن به معنای خبیث و آلوده است. به معنای متمرّد و اغواگر و متکبر است و به معنای موجودی که در راه انسان قرار می‌گیرد برای اینکه انسان به سوی وجود مقدس حضرت حق نرود و مصداق کامل برای مفهوم انحراف از حق و خارج شدن از مسیر اطاعت پروردگار است. ابلیس، شیطان بزرگ و آفریده شده از آتش است که موجب اخراج حضرت آدم و حوا از بهشت گردید.^۱ در فرهنگ معین، شیطان به این معانی آمده است:

(۱) دیو، اهریمن.

(۲) نافرمان، متمرّد.

(۳) ابلیس.

^۱ مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۶، ص ۵.

۲- شیطان در اصطلاح:

شیطان به معنی دور شده و متمرّد است. این کلمه هفتاد بار به صورت مفرد و هیجده بار به صورت جمع (شیاطین) در قرآن مجید آمده است. شیطان به موجود سرکش و متمرّد اطلاق می شود، اعم از انسان و یا جن و یا جنبندگان دیگر. همچنین به معنی روح شریر دور از حق نیز آمده است که در حقیقت همه اینها به یک قدر مشترک بازگشت می کنند و نیز به معنای موجودی مه بین مردم فتنه انگیزی می کند و بین آنها فاصله ایجاد می کند.^۱

باید دانست که شیطان اسم عام اسم جنس است و به عبارت دیگر شیطان به هر موجود مودی و منحرف کننده و طاعی و سرکش، خواه انسانی یا غیر انسانی، می گویند. بنابراین شیطان اسم جنس و از موارد استعمال این کلمه در قرآن نیز برمی آید که شیطان به موجود مودی و مضر گفته می شود. موجودی که از راه راست برکنار بوده و در صدد آزار دیگران است. موجودی که سعی می کند ایجاد دودستگی نماید و اختلاف و فساد به راه اندازد. چنانچه می خوانیم:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ^۲

شیطان می خواهد بین شما دشمنی و بغض و کینه ایجاد کند.

از طرفی می بینیم که در قرآن نیز شیطان به موجود خاصی اطلاق نشده؛ بلکه به انسان های شرور و مفسد نیز اطلاق گردیده است. آنجا که می فرماید:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ^۳

بدین گونه ما برای هر پیامبری ، دشمنی از شیطانهای انسانی و یا جن قرار دادیم،

علاوه بر اینها گاهی هم کلمه شیطان بر "میکروبها" نیز اطلاق شده است: به عنوان نمونه امیرالمومنین می فرماید: از قسمت شکسته و طرف دستگیره ظرف آب نخورید زیرا شیطان بر روی دستگیره و قسمت شکسته شده ظرف می نشیند.^۴

ب) وجود شیطان

^۱ الاندلسی، معجم ما استعجم الکبری، ج ۲، ص ۶۲۱.

^۲ مائده/ ۹۱

^۳ انعام/ ۱۱۲

^۴ مکارم، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۲.

۴. فرو بردن خشم و غضب

یکی دیگر از راه‌های مبارزه با شیطان، فروخوری خشم و غضب است؛ چرا که غضب کلید هر کار شر و ناروایی به شمار می‌رود و اگر کسی خود را کنترل کند و خشمگین نشود از تمام فتنه‌ها و زیان‌ها محفوظ می‌ماند.

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: "غضب از شیطان است، خلقت شیطان از آتش است. آتش هم به وسیله آب خاموش می‌شود پس اگر یکی از شما غضب کند باید وضو بگیرد تا آتش غضب او فروبشند."

۵. استعاذه

یکی از راه‌های مبارزه با شیطان استعاذه است. استعاذه یعنی پناه بردن به خداوند در هر لحظه و هر شرایطی. باید متوجه باشیم که غیر از خداوند متعال پناهگاهی نداریم و هر لحظه در معرض حمله و هجوم شیطان قرار داریم. شیطان سخت در کمین است و برای اغفال و گمراهی انسان‌ها تلاش می‌کند. خداوند در سوره اعراف آیه ۲۰۰ می‌فرماید: "هرگاه وسوسه‌ای از شیطان به تو رسید به خدا پناه بر که او شنونده و داناست."

همچنین در سوره مومنون آیات ۹۷ و ۹۸ آمده که: "بگو پروردگارا از وسوسه‌های شیطانی به تو پناه می‌برم و از این که آن‌ها نزد من حاضر شوند." به راستی آنچه که پیامبر چنین تقاضایی از خداوند می‌کند پس تکلیف دیگران روشن است. البته باید توجه داشت آنچه در استعاذه دارای اهمیت است شناخت خدا و شناخت نفس است. زیرا تا کسی عزت ربوبی و ذلت عبودی را نشناسد هرگز نخواهد توانست به طور واقعی به خدا پناهنده شود.

۶. ایمان و توکل

یکی از راه‌های مبارزه با شیطان توکل به خداست. خداوند متعال در قرآن آیه ۶۴ سوره اسراء خطاب به ابلیس بیان می‌دارد: "هرکدام از آن‌ها را می‌توانی با صدایت تحریک کن و لشکر سواره و پیاده را برای آن‌ها گسیل دار و در ثروت و فرزندان‌شان شرکت جوی و آن‌ها را با وعده‌ها سرگرم کن." قطعاً بندگان راستین که رو به سوی خدا داشته و بر او تکیه و توکل دارند فریب شیطان را نمی‌خورند و از شر وسوسه‌های او در امانند و در ادامه آیه بعدی یعنی ۶۵ سوره اسراء آمده که سلطه شیطان بر بندگانی که به خدا توکل کرده‌اند نفی کرده و توکل به خدا را در این مسیر کافی دانسته است.

بنابراین اگر انسان در کنار خداوند قرار گیرد و به او توکل کند دیگر شیطان را یارای مقابله با او نخواهد داشت.

۷. اذکار خاص

در حدیث می‌خوانیم شیطان که سوگند خورد از چهار طرف در کمین انسان باشد تا او را منحرف و متوقف کند فرشتگان از روی دلسوزی گفتند این انسان چگونه رها خواهد شد؟ خداوند متعال فرمود از دو راه از بالای سر و پایین باز است و هرگاه انسان دستی به دعا بردارد یا صورت بر خاک نهد گناهان هفتاد ساله‌اش را می‌بخشم. در ادامه مطلب به چند مورد از این اذکار خاص اشاره می‌شود:

۱.۷. صلوات

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: همانا شیطان دو دسته است. دسته اول از جن هستند که با ذکر "لا حول ولا قوة الا بالله" دور می‌شوند و دسته دوم از میان انسان‌ها هستند و با صلوات بر محمد و خاندانش دور می‌شوند.

۲.۷. ذکر لا حول و لا قوة الا بالله

هشام بن سالم می‌گوید امام جعفر صادق (علیه السلام) از قول پیامبر (ص) فرمودند: "حضرت آدم از القائنات نفس اماره و از حزن و اندوه به درگاه خداوند متعال شکایت کرد بعد جبرئیل بر حضرت آدم نازل شد و گفت ای آدم بگو "لا حول ولا قوة الا بالله" و حضرت این ذکر را گفت بعد دید که وسوسه و ناراحتی از ایشان دور شد.

۳.۷. سوره حمد

امام صادق فرمودند: "شیطان چهار بار فریاد کشید و ناله سر داد. نخستین بار روزی که از درگاه خدا رانده شد سپس هنگامی که از بهشت به زمین نزول یافت، سومین بار هنگام بعث رسول اکرم (ص) و آخرین بار زمانی که سوره حمد نازل شد."

۴.۷. بسم الله الرحمن الرحيم

مداومت بر گفتن بسم الله در هر کاری به انسان القا می‌کند که استعانت فقط به درگاه خداوند متعال است. بسم الله نه تنها در دفع و جلوگیری شیطان مفید است بلکه در دفع و دور کردن او نیز بسیار مؤثر است. پیامبر اکرم (ص) فرمود: "وقتی سفره غذا را می‌گسترانید چهار هزار فرشته دور آن جمع می‌شوند اگر بنده بسم الله بگوید فرشتگان می‌گویند خدا بر شما و غذایتان برکت فرستد و به شیطان خطاب می‌کند که بیرون رو ای فاسق، تو را بر ایشان سلطنتی نیست و اگر هم بسم الله نگفت فرشتگان به شیطان می‌گویند: بیا ای فاسق با ایشان هم غذا شو."

۵.۷. سوره توحید و سوره قدر

گفته شده: "خواندن سوره توحید و سوره قدر پیش از برآمدن آفتاب آدمی را در برابر کوشش‌های شیطان برای فرو افتادن در گناه حفظ می‌کند."

۸. اخلاص

شیطان با همه امکاناتی که برای اغواگری دارد، نسبت به بندگان مخلص الهی قدرت اضلال و اغواگری ندارد، همان‌گونه که خود نیز به این حقیقت اعتراف دارد:

"قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا تُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٨٣﴾"

مخلصین هم کسانی هستند که پس از آنکه خودشان را برای خدا خالص کردند، خدا هم آنها را برای خود خالص کرد، به طوری که غیر خدا در قلبشان جای ندارد. پس در هیچ لحظه‌ای مشغول به غیر خدا نیستند و هیچ‌گاه از غیر خدا اطاعت نمی‌کنند و لذا وسوسه‌های شیطانی و یا هواهای نفسانی و... کوچکترین نفوذی در آنها ندارند.

محدوده هستی شیطان هرگز مقام شامخ انسان کامل را دربر نمی‌گیرد و به حریم بندگان مخلص راهی ندارد. اگر شیطان بخواهد انسانی را فریب دهد، از راه اندیشه و افکار فریب می‌دهد، اما به مقام فکری و عملی انسان کامل و بندگان مخلص راه ندارد تا بتواند آنها را وسوسه کند، بلکه شیطان در محدوده وهم و خیال راه دارد نه در محدوده عقل محض.

^۱ مجادله/۸۲-۸۳

نتیجه گیری

آفرینش شیطان برای انسانی که به دنبال راه حقیقت و پرواز به سوی ملکوت است، رمز تکامل است زیرا وجود یک دشمن قوی در مقابل انسان باعث پرورش و ورزیدگی او می‌گردد می‌گردد و اصولاً همیشه تکامل‌ها در میان تضادها به وجود می‌آید پس فلسفه وجود شیطان در آفرینش امری ضروری بوده و شیطان برای رسیدن به هدفش که همان ناسپاسی انسان در برابر پروردگار است، همه لحظه‌ها در کمین انسان نشسته تا او را از جایگاه خلیفه الهی پایین بیاورد. پس انسان باید دشمن حقیقی خود (شیطان) و راه‌های نفوذ آن را بشناسد و با استفاده از راه‌های مبارزه، حيله‌های او را مهار کند. برخی از راه‌های نفوذ شیطان تکبری است که در انسان وجود دارد و همچنین وعده دادن و دلخوش کردن انسان به آرزوهای دور و دراز، تزئین کردن گناهان، استفاده از حرص و حسد درون آدمی، گفتار ناپسند، خشم و غضب افراطی، غفلت و فراموشی یاد خدا و ایجاد یأس و ناامیدی است و از دیدگاه قرآن و حدیث راه‌هایی برای مهار و مبارزه با شیطان بیان شده که از جمله آن‌ها می‌توان به نماز، تقوا، تواضع، فروبردن خشم، استعاذه، ایمان و توکل و اذکار خاصی مانند صلوات، ذکر لاحول ولا قوه الا بالله، بسم الله الرحمن الرحيم و سوره حمد و توحید اشاره کرد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. آزرمی، معصومه بیگم، **نفس در اسارت شیطان**، قم، انتشارات تهذیب، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
۲. اسحاقی، سیدحسین، **فرزندان شیطان**، قم، مرکز نشر هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۳ ش.
۳. اکبری، محمود، **دام‌ها و گام‌های شیطان**، قم، سماء قلم، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
۴. انصاریان، حسین، **شیطان و اهل تقوی**، قم، دارالعرفان، چاپ دوم، ۱۳۹۳ ش.
۵. خرمی، طیب، **شیطان و راه‌های دوری از آن**، تهران، داد و دانش، ۱۳۹۶ ش.
۶. شاه محمدی، فاطمه، **شیطان گریزی**، قم، هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
۷. عربی، حسین علی، **دام‌های شیطان و راه‌های مبارزه با آن**، قم، زائر، چاپ اول، ۱۳۹۷ ش.
۸. کروب، فرشته، **نقش شیطان در گمراهی انسان از منظر قرآن و روایات**، قم، خادم الرضا(ع)، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
۹. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، ناشر نامن، جلد دوم، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.
۱۰. یعقوبی، رقیه، **دنیای شگفت جن، ابلیس، شیطان**، قم، انتشارات بوستان دانش، چاپ نوزدهم، ۱۳۸۷ ش.

منابع اینترنتی

۱. دانشنامه اسلامی wiki.ahlolbait.com
۲. مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی www.pasokhgoo.ir
۳. کیهان kayhan.ir